

Горан Вукадиновић
Војска Србије

Срђан В. Старчевић
Генералштаб Војске Србије

УЗРОЦИ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА ИЗ УГЛА ФРАНЦУСКЕ РЕПУБЛИКЕ

''Топ: оруђе за исправљање граница''

савремени речник француског језика

Сажетак

Савремене тенденције за ревизијом узрока Првог светског рата наводе на преиспитивање сопствене историје сваке појединачне нације, учеснице овог, до тада највећег сукоба у историји човечанства. Поредећи историјску интерпретацију и национално поимање узрока и одговорности за изазивање Великог рата у савременим државама, некадашњим чланицама Антанте и Тројног савеза, лако уочавамо јасне разлике и прикривање или чак одбијање сопствене негативне улоге у пресудним догађајима.

Покушај овог рада је сагледавање у којој мери су промене глобалне политике и консеквентне свести епохе утицале на виђења Првог светског рата и тумачења његових последица, узрока и повода из угла Француске Републике. Измењена стварност је нужно отворила нова историјска питања и нове теме у анализирању прошлости, које су неки препознали као даље ширење историјског хоризонта, а други као политичке ревизије и манипулацију историјском истином. Ипак, тумачења узрока рата и данас, као и пре једног века, рефлектују постојање готово идентичних интерпретативних оквира који снажно утичу на дефинисање савремених политичких пракси и њихових идеолошких корена. Наведени закључак је последица чињенице да је најважније наслеђе Првог светског рата, доминација националног принципа и прокламација националних држава као кључног субјекта глобалне политике.

Управо стога, тумачења рата који је први у историји добио епитет „светски“ посматрана из националне перспективе отварају бројне теме и указују на многе дилеме, али не могу бити правилно сагледана без разумевања универзалног контекста у коме је рат почео, био вођен и до данас тумачен.

Верујемо да је виђење Француске Републике остало на истом становишту као и пре сто година уз другачију перцепцију српске националне историје.

Кључне речи: Први светски рат, Француска Република, узроци, сарајевски атентат, последице.

1. ФРАНЦУСКО-НЕМАЧКИ ОДНОСИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 19. ВЕКА

„Дуги деветнаести век“, омеђен догађајима значајним за целокупно човечанство – Француском буржоаском револуцијом и Првим светским ратом – доба је буђења националног духа и стварања националних држава у Европи. Наполеонове ратове с једне и романтичарска школа с друге стране одиграли су улогу катализатора и разбуктали националне страсти, посебно у немачким државицама, које су вековима биле својеврсни полигон у средишту Европе, за демонстрацију утицаја и моћи великих сила: Француске, Аустрије, Велике Британије и Русије.

Велике промене у Немачкој почеле су поразом и Наполеоновом окупацијом Пруске, 1806. године, када је овој држави наметнут понижавајући мир. Наполеон јој је одузео све поседе западно од Лабе, све територије које је Пруска раније отела Пољској и област око Котбуса на реци Шпреји, што је укупно чинило 49 процената њене пређашње површине. Пруска је тиме изгубила и 5.250.000 од 9.750.000 становника. Поред овога, морала је да издржава француске окупационе трупе док не исплати ратну одштету од 160 милиона тадашњих франака. О висини трошкова окупационих снага и ратне одштете најсликовитије говори податак да су следеће две године они били једнаки укупним приходима Пруске.¹⁾ Поражена и понижена, Пруска учила је од свог угњетача²⁾, а реформе које су спроводили Штајн, Харденберг и Шарнхорст и промена стања духа на коју су пресудно утицали Фихте, Шилер, Клајст, Уланд и Фридрих оспособиле су Пруску да у критичном тренутку

1) Вил Дјурант, *Наполеоново доба*, ВИЗ, Народна књига, Београд, 2005, стр. 607-609.

2) „Ова туђинска власт увела је Немачку у круг модерних културних народа“, Франц Меринг, *Историја Немачке од краја средњег века*, Култура, Београд, 1951, стр. 107.

пресудно допринесе слому Наполеоновог царства, постане перјаница немачког национализма и на Бечком конгресу 1815. године наступи као једна од великих сила. На руку Прусској ишло је и то што је Наполеон укинуо Свето Римско Царство, на чију су круну традиционално претендовали Хабзбурговци. Пруска и њена династија Хоенцолерна наметали су се као лидери Немачке.

Све до шездесетих година 19. века, догађаји у Паризу битно су утицали на дешавања у Берлину. Дobar пример је фебруарска револуција 1848. године, чија се варница пренела на Средњу Европу и подстакла мартовску револуцију у Прусској. Такође, подршка коју су Италијани добили од Наполеона III у борби против Аустрије добродошла је Прусској за јачање позиција у Немачкој. Од шездесетих година овај однос почиње да се мења у корист Берлина и све више ће политичка активност Берлина утицати на дешавања у Паризу. Ово је посебно био случај 1869. године, када је Леополд фон Хоенцолерн-Зигмаринген кандидован за шпански престо упражњен након протеривања краљице Изабеле и 1870. године, када је Пруска изнудила Француској објаву рата.³⁾ У том рату Пруска је демонстрирала војну супериорност, код Седана поразила француске трупе, анектирала Алзас и Лорен и ујединила Немачку.

Од уједињења Немачке, француско-немачки односи били су изузетно сложени, а њихови интереси оштро супротстављени. Сама чињеница да је најочигледнија последица Француско-пруског рата био слом Француског и стварање Немачког царства довољно говори о томе да су се крајем 19. и почетком 20. века Француска и Немачка налазиле на супротним историјским позицијама.

Сучељавање ове две државе може се посматрати у неколико равни: политичкој, војној, индустријској и колонијалној.

У политичкој равни, Француска и Немачка надметале су се за утицај у Европи и учешће у подели света. На Бечком конгресу 1815, моћ Француске ограничена је с једне стране оснаженом Холандијом, а с друге поново успостављеним Пијемонтом, док су ове две „тампон државе“ подупирале Пруска и Аустрија.⁴⁾ Француска је тада остала и без највећег броја својих старих колонија и са великим дуговима на име ратне одштете. Она се, ипак, брзо опоравила и практично нема земље у Европи која је потпуно била поштеђена француског утицаја. Француска је задржала свој престиж, сликовито изречен у опасци Виктора Игоа: „У XIX веку свет се во-

3) Курт Керстен, *Бизмарк и његово доба*, Ново дело, Београд, 1991, стр. 185-197.

4) Charles Esdaile, *Napoleon & Wars*, Penguin Books, London, 2007, стр. 508. и Жорж Лефевр и др, *Историја Француске*, књига друга, Просвета, Београд, 1961, стр. 198-199.

зи железницом и говори француски.⁵⁾ Француска је после слома Другог царства постала република и наставила пут демократског развоја. С друге стране, Немачка је постала оно што је била Пруска - милитаристичка, јункерска држава, али са већим људским и материјалним ресурсима. Уједињена Немачка имала је 20 милиона становника више и много већи наталитет од Француске. Глас Немачке све се гласније чуо и није могао бити занемарен, посебно када је Немачка почела отворено „крвљу и гвожђем“ да тражи прерасподелу на геостратешкој мапи света.

Немачкој је на руку ишла војна надмоћ, брутално демонстрирана у Француско-пруском рату. Војна моћ Немачке заснивала се на пруској милитаристичкој традицији, неприкосновеној дисциплини и снажној војној мисли оличеној у теоријским делима Карла фон Клаузевица и организацијским способностима Хелмута Молткеа. Насупрот Немачкој, Француска није била никаква милитаристичка држава, чак ни у време Другог царства.⁶⁾ Тек је пораз 1870. покренуо озбиљну реформу француске војске, па ће Француска радити на ратним припремама све до ратне провере 1914. године, када се показало да француска војска може да се супротстави немачкој и, уз помоћ савезника, одржи фронт. Колико је Француска крајем 19. века била рањива и „на мети“ Немачке говори и афера „Драјфус“, која је не само што је показала да документа из француског генералштаба могу да падну у руке немачким генералима, него и да је конзервативна француска војна елита неспособна да на праведан начин реши овај проблем.

Због све већег заоштравања односа између великих европских сила, као одговор на Тројни савез потписан 1882. године између Немачке, Аустро-Угарске и Италије, Француска и Русија 1891. године закључују одбрамбени савез, којим су се обавезале на заједничку одбрану у случају напада Немачке или неке од њених савезница. Потом, 1904. године, Француска и Британија стављају тачку на сва спорења око колонија⁷⁾, а 1907. године, уз подршку Француске, Британија и Русија решиле су своје неспоразуме чиме је фактички створена Антанта. У то време, није било озбиљног политичара ни у Француској нити у Немачкој који није осећао ближење рата. Ратне припреме великих сила већ су отпочеле, када се догодила анексиона криза., која се није претворила у сукоб већих

5) Драга Вуксановић-Анић, *Стварање модерне српске војске*, Српска књижевна задруга, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 7.

6) „Од 500.000 војника под Другом републиком 1848, до 1866. спало је на 389.000 војника, од којих је половина била другог позива без резерве“. Оп. cit. стр. 65.

7) Љубомир Домазетовић, Петар Терзић, *Ликови и дела славних војсковођа Новог века*, ВИНЦ, Београд, 1992, стр. 21-22.

размера, јер је Русија морала да попусти Аустро-Угарској, будући да ју је Француска обавестила да не би могла ратовати, јер нису угрожени њени витални интереси.⁸⁾

Занимљиво је да је немачки ратни план, израђен 1909. године, предвиђао да Немачка већи део својих снага упути на запад, против Француске. Немачки генерали предвиђали су да ће Француску потући за 6 недеља и да тек тада треба кренути свом силом на Русију. С друге стране, творац француског ратног плана генерал Жозеф Жофр, такође се одлучио за офанзивни рат, убеђен да ће сукоб трајати кратко. Он је предвидео да ће Немачка повредити неутралност Белгије и одатле напасти Француску, али није добио сагласност своје владе да умаршира у Белгију пре Немачке. Војну доктрину која подразумева офанзиву подржавао је и Фердинанд Фош, један од најистакнутијих француских војсковођа и војних теоретичара тог доба.⁹⁾

Предвиђало се и да ће рат бити тоталан, тј. да ће победа зависити не само од снаге војске, него и од снаге друштва и државе, а пре свега економије и индустрије. Упркос томе што је политичка нестабилност обележила 19. век у Француској, о чему сведоче револуције 1830. и 1848. године, државни удар Луја Бонапарте и Париска комуна, француска привреда дуго ће бити друга привреда Европе, све док је, крајем 19. века, не престигне немачка пре свега захваљујући индустрији која је крупним корацима напредовала, у ери захуктале индустријализације, када се моћ државе мерила индустријским развојем. Користећи своја богата налазишта угља и разних руда, Немачка је у индустријском надметању претекла Француску.

Ситуација је била другачија када је реч о колонијама. Мада се често сврстава у ред старих колонијалних сила Француска је тек освајањем Алжира 1830. године започела стварање новог колонијалног царства. У којој мери је Француска била успешна довољно говори податак да је створила по величини друго колонијално царство (у зениту је имало више од 12 милиона километара квадратних), одмах иза Британског. Најзначајнија колонијална освајања Француска је извршила крајем 19. и почетком 20. века, користећи стратегију „мирног продора“ и пацификације.¹⁰⁾ „Када је Немачка у своје брзом развоју стигла до ступња који је чинио неминовним освајања страних тржишта и сфера утицаја, колонијални свет

8) Митар Ђуришић, *Србија у рату 1914*, Чигоја штампа, Београд, 2008, стр. 2.

9) Љубомир Домазетовић, Петар Терзић, *op. cit.* стр. 26-27. и 279.

10) Срђан Старчевић, „Примена антропологије у војне сврхе“, *Војно дело*, Министарство одбране - МЦ „Одбрана“, Београд, пролеће/2012, стр. 258.

је, углавном, већ био подељен. Немачка је успела да обезбеди само мање поседе у Африци и Кини...¹¹⁾ Буђење немачких колонијалних аспирација изазвало је низ француско-немачких спорења, пре свега због трговинских интереса, од којих су најделикатније биле две мароканске кризе, 1904. и 1911. године, када је Немачка оспоравала право Француске над Мароком. За Француску је ово било осетљиво питање, посебно када се има у виду да је претендовала на поседовање огромних пространа у Африци, од Атлантика до Судана и од Средоземног мора до Гвинејског залива, а да је Сахаром овладала тек од 1902. године, када су одреди пуковника Лаперина поразили Туареге на Ахагару.¹²⁾ Друга мароканска криза претила је и да постане повод за Први светски рат.

Заостравање француско-немачких односа неминовно је водило у рат великих размера. Тога су биле свесне и једна и друга земља, о чему сведоче свеобухватне припреме за рат, а посебно оне на дипломатском и војном пољу.

2. ФРАНЦУСКИ УТИЦАЈ НА БАЛКАНУ

У периоду након 1878. године Источно питање и Балкан нису више, осим у време акутних криза у Турској¹³⁾, у првом плану интересовања великих сила, које су заузеле колонијалним освајањима док њихови привредни и стратешки интереси потпуно потискују и принцип народности и историјског права. „Тек у 20. веку Балкан постаје полигон на коме се преламају изукрштани и супротни интереси два империјалистичка блока великих сила Тројног савеза и Тројног споразума, у њиховој борби за превласт у свету“¹⁴⁾.

Пред задатком да се на одређеном простору реконструишу узроци Првог светског рата, у непрегледном мноштву догађаја једини је путоказ стратегијска нит што ову дотад невиђену друштвену катаклизму треба да повеже у смислену целину са њеним изходиштем. Нит коју треба ослободити из гомила неважних чињеница, личне и националне сујете, изопачености и легенди. Фаталан Шлифенов план безусловног напада на Француску без обзира на ратну комбинацију, читаву деценију пред рат одредио је основну

11) Митар Ђуришић, *op. cit.*, стр. 7.

12) Срђан Старчевић, *op. cit.*, стр. 263.

13) Прим. аут.: 1885-1886. године, 1895-1896. године, 1903.

14) Љиљана Алексић-Пејковић, „Босна и Херцеговина у спољнополитичким плановима Србије“, у зборнику радова: *Босна и Херцеговина, од средњег века до новијег времена*, Историјски институт САНУ, Православна реч, Нови Сад, 1995, стр. 342.

констелацију ратујућих сила, ставио политичко руководство Рајха пред ту готову, неизмењиву чињеницу. „У ратном плану није било никакве алтернативе“¹⁵⁾ а како су „Србија и Француска и пре ратних збивања 1914. године биле већ *de facto* декларисане као савезнице и таквим су их сматрали из табора Централних сила“¹⁶⁾, чини да Србија није могла да избегне своју судбину, наизглед сигурног чиниоца узрока и последица Првог светског рата. Аустроугарског престолонаследника надвојводу Франца Фердинанда је 28. јуна 1914. године, поред бројних званичника сачекала и босанска револуционарна омладина. „Бомба Недељка Чабриновића је промашила надвојводу, али га је метак Гаврила Принципа смртоносно погодио. Други, намењен генералу Поћореку, омрзнутом земаљском поглавару Босне и Херцеговине, убио је надвојводину морганатску супругу Софију, војвоткињу од Хоенберга“¹⁷⁾. Тражио се повод за рат. „Немачка безусловна подршка Бечу значила је европски рат, јер се није могло претпоставити да ће и Русија и Француска, пасивно посматрати пропаст Србије, а са њом и свог утицаја на Балкану. Управо такав рат је тражио Молтке млађи, начелник немачког генералштаба, сматрајући пре и после сарајевског атентата, као његов аустро-угарски колега Конрад фон Хецендорф, да је моменат повољнији него што ће бити у догледној будућности, када Русија и Француска буду довршиле своје планове наоружања а увећана Србија се буде опоравила од недавних ратова“¹⁸⁾. Коцка је бачена.

Најзад, поставља се и једно од кључних питања: како се већински републиканска, картезијанска и атеистичка француска култура односила према српској култури, која је у великој мери носила монархистичка и религијска обележја. „Искључиво и у складу са националним интересима своје Републике“¹⁹⁾.

Француска је од пораза и рата са Прусијом 1870. године и формирања уједињене Немачке, суштину своје спољне политике усмерила на реваншизам према Немачкој²⁰⁾. „Како Француска по демографској, економској и војној компоненти заостаје за Не-

15) Петар Томац, *Први светски рат 1914-1918*, Војноиздавачки завод, Београд, 1973, стр. 5.

16) Драган Петровић, Јасмина Николић, *Српски народ и велике силе*, Институт за политичке студије, Прометеј, Нови Сад, 2008, стр. 131.

17) Петар Томац, *op. cit.*, стр. 11.

18) *Op. cit.*, стр. 12.

19) Љиљана Алексић-Пејковић, „*Attachement de la Serbie à la France et au bloc de l'Entente*“, у зборнику радова: *Југословенско-француски односи*, Историјски институт, Београд, 1990, стр. 171.

20) Прим. аут.: Повраћај Алзаса и Лорене, покрајина изгубљених од Немачке 1870-1871. године.

мачком, то се у погледу реализације тих циљева тражи ослонац у Европи по систему савеза. Како је Србија, нарочито после маја 1903. године, чврсто везана за савез са Русијом и Француском у испуњењу својих спољно-политичких циљева долази до зближавања интереса између Србије и Француске. Србија је одражавала врло тесну и пријатељску сарадњу са Француском у периоду до Првог светског рата²¹⁾. Ипак, са ове временске дистанце, рекли би да Француска није била у потпуности искрена у овим односима и да је став о партнерском карактеру тих односа велика грешка и заблуда. Односи пријатељства су персонални, међуљудски односи; између држава постоје само интереси. Партнерство подразумева међусобно уважавање и релативну уравнотеженост снага партнера, чега у овом случају није било. Привид партнерских односа настаје из разлога константног респекта Француске Републике интереса Русије на Балкану и блиских веза Србије и Русије.

„Краљ Петар је новембра 1911. године посетио Париз. Том приликом се у Француској престоници разговарало и о организовању балканског савеза²²⁾. Најблаже што би могли окарактерисати ову посету јесте, да је српски краљ путовао на дипломатску мисију са задатком лобирања за дозволу и формирање балканског савеза против Турске. Француско министарство одбране је сматрало да територију и војне снаге Србије не треба трошити на „болесника с Босфора“ већ да Србију треба оспособити да буде „тврђ балкански орао“. Кеј д’Орсеј је позитивно гледао на склапање српско-бугарског савеза који је закључен 1912. године, али само у оној мери у којој је то служило одбрани балканске територије од Немачке и Аустроугарске, док је с друге стране, била против тога да споразум буде офанзивно средство против Турске²³⁾. Из ових чињеница се крију праве намере Француске Републике у односу на Србију где се још једном доказује да „јаки раде оно шта хоће а слаби прихватају оно што морају“.

Утицајем у економској, војној и дипломатској сфери Француска је тежила да Србију подреди својим националним интересима а у склопу укупних настојања одлагања светског сукоба, који је за Француску већ био изванредан и очекујући. „У пролеће 1912. године, у контексту кризе у Агадиру, погоршања француско-немач-

21) О српско-француским односима у овом периоду детаљно у: Михајло Војводић, *Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у 19. и 20. веку*, део 13: „О политичким и економским односима Србије и Француске од 1895-1914“, Нолит, Београд, 1990.

22) Драган Петровић, Јасмина Николић, *op. cit.*, стр. 129.

23) Михајло Војводић, *op. cit.*, стр. 227.

ких односа и италијанско-турског рата, француска влада на челу са Ремоном Поанкареом напустила је традиционалну политику *status quo* на Балкану и поред противљења утицајне групе политичара и дипломата који су желели опстанак Отоманског царства. Француска је пустила свог руског савезника да политички делује у балканским питањима, али економски и културно, гледајући корак даље од руског преуређења Балкана, видела је могућност да обезбеди чврста пријатељства и утицај у малим балканским државама које су се увећавале на рачун „болесника са Босфора“. Тако је Србија 1913. године добила први, искључиво француски зајам, без учешћа других земаља. Може се рећи да је 1914. године Француска остварила доминантан економски и културни утицај у Србији²⁴). Тада је такав однос Француске према Србији био дар са неба, потврда правог и искреног пријатељства два народа и доказ да мали и велики народи могу бити пријатељи. Србија је крваво платила ову историјску заблуду четвртином становништва.

3. САРАЈЕВСКИ АТЕНТАТ И ПОЧЕТАК ВЕЛИКОГ РАТА

У светлу укупних догађаја, сарајевски атентат, чини се, није нешто што је изненадило Француску. Како су атентати или покушаји атентата у то време били готово свакидашња појава, овај, преломни, сарајевски није никога изненадио. У прилог томе иде и чињеница да сам престолонаследник није био омиљен у својој монархији а још мање у анектираној Босни и Херцеговини. Ипак, треба објаснити став Париза према сарајевском атентату. „Сарајевски атентат није добро примљен у Француској. Француска штампа је писала о „криминалном чину једног занесењака“, а француска влада је била склона да за тај догађај тражи српске компензације Аустроугарској²⁵). Историја ће сакрити ове намере Француске те неће бити нарушен мит одличних и братских односа Срба и Француза. Ускоро ће избити рат, те није било потребе да се Француска заложу у националном задовољењу и чувању Аустроугарске чисти. Неколико дана по атентату у Сарајеву, угледни француски социјалиста *Marcel Sembat*²⁶) поставио је питање нису ли томе више криви они који су Босну и Херцеговину присајединили Аустрији, а

24) Станислав Сретеновић, „Француско-српски односи у 19. и 20. веку“, *Међународни проблеми*, Институт за савремену историју, Београд, 4/2009, стр. 541.

25) *Op. cit.*, стр. 542.

26) Прим. аут.: Живео од 1862-1922. године

тамошње становнике, против њихове воље, претворили у аустријске држављане. Анексија, прво умало није довела до рата, а касније српске победе над Турском допринеле су да се национални дух становништва на анектираној територији разбуди. Атентатори на Фердинанда производ су баш таквог националног расположења, сматрали су и у Француској. Признајући да би сарајевски пуцњи могли нанети штету националној идеји коју су атентатори заступали, и да би чак могли довести до рата, *Marcel Sembat* не допушта да се атентаторима одузму “њихове праве особине, особине бораца”. „И, ако Аустријанци одлуче да погубе атентаторе, “у њима они неће убити ни обичне злочинце па ни политичке кривце, већ огорчене патриоте”. Са гледишта француских социјалиста, без сувишне потребе да буду “особито нежни према овим патриотским преступима”, као истина се мора прихватити да је “престолонаследник аустријски, походећи Сарајево, изгледао патриотама представник завојевања и анексије”. Француске разложне речи, како каже сам *Marcel Sembat*, немају изгледа “да буде саслушане у оваквим тренуцима; али кад би нас хтели саслушати ми бисмо довикнули Аустријанцима да угуше свој гњев, а Србима да се припазе, јер стављају на коцку плод својих победа и да се, из мржње према Аустрији не баце у наручје Русији и под њено сурово туторство”²⁷⁾.

Аустроугарска је након атентата отворила дипломатску игру која је имала за циљ заузимања што бољих политичких позиција у рату који ће изазвати. Посебну пажњу треба посветити чињеници да је „15. јула 1914. године председник француске републике Поенкаре отишао у Петровград у раније утврђену посету руском цару у пратњи Вивијанија, председника министарског савета и министра спољних послова. Било би незгодно изазвати кризу док су они тамо, пружити им могућност да се усмено споразумевају. Сачекаће се њихов повратак. Дотле ће се избегавати акције које би могле изазвати узбуну а штампа ће се побринути да се одржи затегнутост без сувишне агресивности”²⁸⁾. За то време траје истрага у Сарајеву која није могла доказати везу српске владе и извршења атентата. Током судске расправе, истражни судија, у октобру 1914. године, формално је искључио саучесништво званичне Србије. Реакција званичног Париза се контролисала и општа је тежња у Аустро-Угарској да се што је могуће више пацификује. Па се тако чека повратак француског председника Поенкареа у домовину, да се Србији преда неприхватљив ултиматум. Министарски савет је

27) Љиљана Алексић-Пејковић, „Attachement de la Serbie à la France et au bloc de l'Entente“, оп. cit., стр. 184.

28) Петар Томац, оп. cit., стр. 13.

донео одлуку да то буде 23. јула у 17 часова. „Ултиматум са 48-часовним роком предат је Србији 23. јула у 18 часова пошто се накнадно сазнало да ће Поенкаре нешто касније напустити Петровград“²⁹⁾. Тада, 15 часова након предаје ултиматум се обавештавају друге, велике силе и то у првом реду Русија и Турска уз напомену да Аустро-Угарска нема намере да анектира делове Србије или да уради на њена суверена права.

Како се српска влада држала дипломатски и политички отворено према будућим савезницама тражећи у првом реду савет и од Русије и од Француске како се понашати у односима на Аустро-Угарском. Француска осуђује атентат и атентаторе, позива Србију да држи уздржано, „да покаже умереност и да не изазива Аустроугарску, како не би упала у неку кризу из које би изашла ослабљене или оштећена“³⁰⁾. Како је започет Први светски рат, у Кеј д ‘ Орсеју нису били у првом тренутку задовољни тим догађајем за разлику од француског јавног мњења које је то са одушевљењем прихватило³¹⁾.

За време кризе 1914. године, Француска је имала мало места за маневрисање, због својих дипломатских и војних потеза учињених деценијама раније. „Али ово не затамњује чињеницу да је Немачка а не Француска изабрала рат 1914. године, због нефлексибилног немачког војног планирања пре рата. Француској је рат наметнут много више него ли било којој другој европској земљи, изузимајући Белгију и можда Србију“³²⁾. Немачка агресија августа 1914. године је у неку руку одговор на дуготрајну претњу коју су представљале алијансе које је створила Француска. Свеједно, то је ипак била агресија. Француска је поздравила избијање, с њихове тачке гледишта, најправеднијег од свих ратова са суморном одлучношћу пре него ли с патриотским бесом. Ипак, од почетка, Французи су били веома одлучни да добију рат и да поврате Алзас и Лорену за време рата. Повратак „изгубљених провинција“ се показао као најдоследнији француски ратни циљ, од првих дана Великог рата до последњих дана је то био симбол стварања безбедне Француске од непријатеља преко Рајне.

29) *Op. cit.*, стр. 15,.

30) Михајло Војводић, „Путеви српске дипломатије“, Клио, 1999, стр. 228.

31) Михајло Војводић, „Емил Оман о српском и југословенском питању уочи Првог светског рата“, у *Српско-француски односи 1904-2004*, Друштво за културну сарадњу Србија-Француска и Архив Србије, Београд, 2005, стр. 28.

32) Leonard V. Smith, Stephane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *France and the Great War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, стр. 10.

У лето 1914. године, „дуги 19. век” је завршен. Сарајевски атентат је запалио шибицу на бурету барута европске политике моћи. Аустроугарска, подржана од стране Немачке, је објавила рат Србији. Русија је ушла у рат са Централним силама да подржи Србију и очува свој кредибилитет а Балкану. Шлифенов план је увукао Француску и на крају и Британију у оно што је постало општи европски рат кога су се сви дуго прибојавали. Од таквог расплета догађаја, можда се највише прибојавала Француска јер је очекивала немачку војну машинерију на својим границама. Али већину лета 1914. године, унутрашње више него спољашње кризе су доминирале у новинским насловима у Француској. *Charles Humbert* је поставио темеље скандалу који је уследио после говора у сенату јула 1914. године, у ком је изнео заједљиве и тачне детаље материјалних проблема са којима се сусреће француска војска, пре свега недостатак тешке артиљерије. Но, док су се точкови тајне дипломатије скоро нечујно окретали, у Француској је у жижи јавности био скандал који је укључивао суђење жени бившег министра финансија Жозефа Кајоа. Госпођа Кајо је упуцала издавача Фигароа (*Le Figaro*) због објављивања Кајових љубавних писама, написаних пре Жозефових развода са првом женом. „Афера Кајо“ је била права „јулска криза“ до 28. јула када је порота (на опште запрепашћење) ослободила госпођу Кајо. Истог дана, Аустроугарска је објавила рат Србији. Као што смо видели, француско-руско савезништво је настојало да одврати Немачку путем претње ратом на два фронта са надмоћнијим савезом, који се не може добити. Немци су припремили песимистични војни одговор на овај дипломатски проблем, који је учинио рат на два фронта самоиспуњавајућим пророчанством. Шлифенов план је позивао на непосредну инвазију Француске кроз Белгију. Немачки планери су резоновали да се Француска може мобилисати много брже него ли Русија, те се стога морала прва напасти. Немачка је могла да испољи надмоћ у случају инвазије, посебно јер је (за разлику од Француске) распоређивала резервне јединице директно на фронту. Немци су се надали да ће савладати Француску пре него што се руски „парни ваљак“ у потпуности мобилизује и „закотрља“. „Са обезбеђеним западним фронтом, немачке снаге би се могле прерасподелити на истоку. Немачка је зато морала да изврши инвазију на Француску уколико Немачка и Русија зарате, било да Француска учествује или не у претходној дипломатској препирци“⁽³³⁾.

Одређеност Шлифеновог плана није значила да је Француским политичарима и дипломатама недостајало активности у ле-

33) Leonard V. Smith, Stephane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, „France and the Great War“, Cambridge University Press, 2003, стр. 25.

то 1914. године. Председник Поенкаре је играо централну улогу у француском кризном менаџменту. Пореклом из „изгубљене провинције“ Лорене, Поенкаре је био конзервативни националиста, изабран за председника 1913. године. Свакако, Поенкаре се показао као један од способнијих председника Треће Републике, нарочито у спољној политици. Путем мудрог маневрисања иза сцене, Поенкаре се постарао да су министри иностраних послова или делили његово мишљење или су били толико неискусни да су зависили од његове подршке и водства. Рене Вивијани, министар иностраних послова, истовремено и премијер августа 1914. године, је спадао у ту категорију. Такође је владало широко распрострањено мишљење да Вивијани само чува место Кају док се не слегне прашина око скандала са његовом женом. „У својим мемоарима Поенкаре је себе описао као Вивијанијевог татора, посебно у питањима која су се тичала Немачке: „Показао сам му да никада нисам имао озбиљних потешкоћа са Немачком јер сам увек наступао са великом смиренешћу према њој“³⁴.

У таквом унутрашњем хаосу, Србија је очекивала потезе Француске као искреног пријатеља и заштитника. „Када је избио рат, Срби нису имали формалан савез са Француском. Французи нису ушли у рат због Србије, него због Русије са којом су били у савезничком односу“³⁵). Укупност сложености односа додатно компликују циљеви рата сила Антанте и Србије. Србија је са Нишком декларацијом из децембра 1914. године и жељом да уједини све Србе, Хрвате и Словенце у једној држави објавила ратни циљ који се разликовао од ратних циљева сила Антанте и пре свега Француске. Док је Антанта тежила првенствено изbacивању непријатеља са својих територија, Србија је тражила да добије територије једне стране државе. Французи тада нису размишљали о распарчавању Аустроугарске и Нишка декларација није имала одјека у Паризу. Француски политичари и војна лица су се, међутим, поделили око питања отварања новог фронта на Средоземљу. Док је Жорж Клемансо сматрао да се победа може извојевати искључиво на Западном фронту, Аристид Бријан је био поборник отварања једног споредног фронта који би одвлачио снаге Централних сила. У војној команди, Жозеф Жофр је представљао присталице Западног фронта, док је Луј Франше д’Епере представљао поборника отварања Средоземног фронта“³⁶). Ова превирања су Србију, умало, коштала националне будућности.

34) Leonard V. Smith, Stephane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *France and the Great War*, Cambridge University Press, 2003, стр. 25.

35) Станислав Срегенковић, *op. cit.*, стр. 536-558.

36) *Op. cit.*

4. КАСНИЈА ФРАНЦУСКА ВИЂЕЊА УЗРОКА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА – ОД ОСУДЕ НЕМАЧКЕ АГРЕСИЈЕ ДО ПОЛИТИЧКЕ КОРЕКТНОСТИ

Сто година после Великог рата, савременици смо Уједињење Европе, рођене на француско-немачкој сарадњи и помирењу. Због специфичног политичког контекста, Француска и Немачка данас другачије гледају на своју прошлост и имају потребу (и интерес) да „ставе на страну“ претходне сукобе, три међусобна рата у последњих 150 година. Ови сукоби су „трн у оку“ обема странама. Историја се не заборавља, али може да се ревидира тумачење околности који су довели до одређених акција. Дух уједињења, сарадње и разумевања је натерао историчаре обе стране да поново завире у Пандорину кутију и погледају шта је заиста унутра: Нада или само предвиђање несреће, као судбоносне пошасте.

Стогодишњица од почетка Великог рата је разлог да се поново доводи у питање одговорност за почетак овог колосалног сукоба. Хобсбаум је приметио: „Вероватно је потрошено више мастила, више дрва жртвовано да се направи папир, више куцаћих машина заузето, да одговори на ово питање него на било које друго у историји – можда чак укључујући и дебату о Француској Револуцији.“³⁷⁾ Временска дистанца од сто година нам пружа могућност да на те кобне догађаје лета 1914. године гледамо с мање острашћености, пошто нисмо ни ми, ни наши родитељи, осетили њихове страхоте. Економски просперитет, квалитет живота, глобализација и космополитизам стварају другачију, помирљивију перспективу и виђење догађаја из ближе и даље прошлости.

Историчар Џон Мозес погађа суштину наводећи да: „Историографија је без сумње у вези са националном политиком. Заиста, историографија одређене земље је барометар осетљив на политичке притиске унутар те земље.“³⁸⁾ Један век је временски период у коме су се промениле многе владе унутар неке земље, па и њени дугорочни политички ставови. Током тог периода варирао је званични став историчара и политичке елите о узроцима Првог светског рата. Непосредно након рата ране су још биле свеже, а као што знамо „победници пишу историју“. Тада су се савезници једногласно сложили да је Немачка изазвала рат и сву кривицу свалили на њу. Члан 231 Уговора из Версаја, чувена клаузула о “ратној кри-

37) Eric Hobsbawm, *The Age of Empire – 1875-1914*, Vintage Books, New York, 1987, p. 309.

38) John A. Moses, *The Politics of Illusion: The Fischer Controversy in German Historiography*, New York, Barnes & Noble, 1975, p. xiv-xv.

вици”, гласи: Савезничке и повезане Владе потврђују, а Немачка прихвата, одговорност Немачке и њених савезника за изазивање свих губитака и оштећења којима су савезничке и повезане владе... биле изложене као последица рата наметнутог агресијом од стране Немачке и њених савезника.³⁹⁾

У годинама између два рата визионари међу француским професорима историје су одавно препознали опасност коју представља искривљивање историје у образовању и пробали су да ублаже представу непријатеља у приказивању Немачке у својим историјским књигама. Г. Лапијер (*G. Lapierre*), председник националног историјског учитељског синдиката, жалио се 1926. године да „ти учбеници који олако усмеравају младе људе ка „музеју ужаса рата“ не би требали да се више користе, ... јер изазивају неповерење, мржњу, презир и ратове.“⁴⁰⁾

Тек завршетком Другог светског рата и поделом Немачке између савезника нестала је претња коју је изазивао њен моћни источни сусед и Француска је по први пут од уједињења Немачке била безбедна. Французи, на страни победника у оба рата, имали моралну су доминацију, што би рекао маршал Фош (*Marshal Ferdinand Foch*) “Рат = Морална супериорност победника; морална депресија побеђених. Битка = такмичење две воље.”⁴¹⁾ Стицајем околности на међународном плану Немачка и Француска су се окренуле једна другој за помоћ и подршку. Евроинтеграције и данашња Европска Унија се темеље на међусобној сарадњи ове две земље. Зарад заједничког живота било је неопходно ублажити и кориговати погледе на историју едукујући нове генерације са мање мржње, поноса и предрасуда. Одатле и иницијатива обе нације у виду „Француско-немачког споразума о спорним питањима европске историје (1951.)“ (*Deutsch-französische Vereinbarung über strittige Fragen europäischer Geschichte.*) и споразума „Немачка и Француска, простор и савремена историја (1988.)“ (*Deutschland und Frankreich, Raum und Zeitgeschichte.*)⁴²⁾ Овим иницијативама је постигнут задати циљ у виду отклањања једностраног, националистичког погледа на историју обе земље.

39) *Article 231 from the Treaty of Versailles* у Lee, D. (ed.) 1975, *The Outbreak of the First World War: Causes and Responsibilities*, D.C. Heath and Company, 4th edn., p. xv.

40) Otto-Ernst Schüddekopf (Ed.), *History teaching and history textbook revision*, Council of Europe, Strasbourg, 1967, p. 19.

41) Marshal Ferdinand Foch, *The Principles of War*, Chapman and Hall, London, 1918. p. 287.

42) Rainer Rimenschneider, *Verständigung und Verstehen, Ein halbes Jahrhundert deutsch-französischer Schulbuchgespräche*, Centaurus Verlag, Pfaffenweiler, 1991, pp. 137, 148.

По мишљењу истакнутог француског интелектуалца, Рејмонда Арона, један од узрока рата „успон Немачке, чије се доминације плашила Француска и чија је морнарица угрожавала Енглеску, је (између Енглеске и Француске) створио савез за који су тврдили да је по природи био одбрамбени, али је био осуђен од стране немачке пропаганде као покушај окруживања (Немачке). Два оружаног табора су се узнемиравала међусобно, са сваким инцидентом је постајало теже, што се проширило на исток (убиством престолонаследника Франца Фердинанда), где су Русија и Аустрија ишле даље са својим контрадикторним тврдњама...“⁴³⁾ Арон, такође тврди да је “... аустријски ултиматум увео могућност не само рата, већ општег рата”⁴⁴⁾, удељујући део кривице и аустријском двору. Арон је важио за једног од објективних историчара који су предмету истраживања безрезервно прилазили са више гледишта.

Млађи француски историчар Стефан Аудоан-Рузо (*Stephane Audoin-Rouzeau*), чији је предмет истраживања Први светски рат, каже да је за време кризе у августу 1914. године Француска имала мало места за маневрисање, због својих дипломатских и војних потеза учињених деценијама раније. Ово ипак не негира чињеницу да је Немачка, а не Француска, изабрала рат 1914. године, преваходно због нефлексибилног немачког војног планирања пре рата. „Француској је рат наметнут много више него ли било којој другој европској земљи, изузимајући Белгију и можда Србију“⁴⁵⁾, наводи Аудоан-Рузо.

Након иницијатива за помирење историје и уласка у Европску Унију и заједничког суживота два народа, погледи на узроке Првог светског рата су се, некако, изменили. Данас, Пјер Моне каже да се „француски и немачки историчари слажу поводом узрока који су покренули рат из 1914-1918. године. Теза, немачки милитаризам против француске као жртве агресије, је престала да буде актуелна пре петнаест година.“⁴⁶⁾

43) Raymond Aron, *The Century of Total War*, Doubleday & Co., 1954, p. 58

44) Raymond Aron, наведено из Lee, D. (ed.), *The Outbreak of the First World War: Causes and Responsibilities*, D.C. Heath and Company, 4th edn., 1975, p. 44-45.

45) Leonard V. Smith, Stephane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *op. cit.*, p. 11.

46) L. Boesenberg, M. Braun, A. Duménil, B. Galloux, P. Geiss, G. Große, D. Henri, G. Le Quintrec, K. Maase, B. Toucheboeuf, M. Wicke, *Histoire/Geschichte, L'Europe et le monde du Congrès de Vienne à 1945*, Avril 2008.

ЛИТЕРАТУРА

- Aron, Raymond, *The Century of Total War*, Doubleday & Co., 1954.
- Esdaile, Charles, *Napoleon's Wars*, London, Penguin Books, 2007.
- Foch, Ferdinand, *The Principles of War*, Chapman and Hall, London, 1918.
- Herwig, Holger H., „Clio Deceived, Patriotic Self-Censorship in Germany After the Great War“, у зборнику радова: *Forging the Collective Memory, Government and International Historians through Two World Wars*, (приредила: Keith Wilson), Oxford, 1996. 5. Hobsbawm Eric, *Fractured Times: Culture and Society in the 20th Century*, London, 2013.
- Hobsbawm, Eric, *The Age of Empire – 1875-1914*, Vintage Books, New York, 1987.
- McMillan, Margaret, *The War That Ended Peace. The Road to 1914*, New York 2013.
- Moses, John, *The Politics of Illusion: The Fischer Controversy in German Historiography*, Barnes & Noble, New York, 1975.
- Rimenschneider, Rainer, *Verständigung und Verstehen, Ein halbes Jahrhundert deutsch-französischer Schulbuchgespräche*, Centaurus Verlag, Pfaffenweiler, 1991.
- Schüddekopf, Otto-Ernst (Ed.), *History teaching and history textbook revision*, Council of Europe, Strasbourg, 1967.
- Smith, Leonard V., Audoin-Rouzeau, Stephane, Becker, Annette, *France and the Great War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Алексић-Пејковић, Љиљана, „Attachement de la Serbie à la France et au bloc de l'Entente“, у зборнику радова: *Југословенско-француски односи*, Историјски институт, Београд, 1990.
- Алексић-Пејковић, Љиљана, „Босна и Херцеговина у спољнополитичким плановима Србије“, у зборнику радова: *Босна и Херцеговина, од средњег века до новијег времена*, Историјски институт САНУ, Православна реч, Нови Сад, 1995.
- Бјелајац, Миле, „Нови (стари) заплети око узрока Првог светског рата пред обележавање 100. годишњице“, *Токови историје*, ИНИС, Београд, 1/2013.
- Војводић, Михајло, „Емил Оман о српском и југословенском питању уочи Првог светског рата“, у зборнику радова: *Српско-француски односи 1904-2004*, Друштво за културну сарадњу Србија-Француска и Архив Србије, Београд, 2005.
- Војводић, Михајло, *Путеви српске дипломатије*, Клио, Београд, 1999.
- Вуксановић-Анић, Драга, *Стварање модерне српске војске*, Српска књижевна задруга, ВИНЦ, Београд, 1993.
- Дјурант, Вил, *Наполеоново доба*, ВИЗ, Народна књига, Београд, 2005.
- Домазетовић, Љубомир, Терзић, Петар, *Ликови и дела славних војсковођа Новог века*, ВИНЦ, Београд, 1992.
- Ђуришић, Митар, *Србија у рату 1914*, Чигоја штампа, Београд, 2008.
- Керстен, Курт, *Бизмарк и његово доба*, Ново дело, Београд, 1991.
- Лефевр, Жорж, Путас, Шарл, Бомон, Морис, *Историја Француске*, књига друга, Просвета, Београд, 1961.
- Меринг, Франц, *Историја Немачке од краја средњег века*, Култура, Београд, 1951.

Петровић Драган, Николић Јасмина, *Српски народ и велике силе*, Институт за политичке студије, Прометеј, Нови Сад, 2008.

Сретенковић, Станислав, „Француско-српски односи у 19. и 20. веку”, *Међународни проблеми*, Институт за савремену историју, Београд, 4/2009.

Старчевић, Срђан, „Примена антропологије у војне сврхе“, *Војно дело*, Министарство одбране - МЦ „Одбрана“, Београд, пролеће/2012.

Томац, Петар, *Први светски рат 1914-1918*, Војноиздавачки завод, Београд, 1973.

Goran Vukadinovic, Srdjan V. Starcevic

CAUSES OF THE WORLD WAR I FROM PERSPECTIVE OF THE FRENCH REPUBLIC

Resume

Modern tendencies to revise the causes of the First World War lead to a reconsideration of its own history of each nation, the participant of this, until then, greatest conflict in human history. Comparing historical interpretation and national intellection of the causes and responsibility for causing the Great War in contemporary member states of the Entente and the Triple Alliance is very easy to see a clear difference with cover-up or even refusal of own negative role in these crucial events.

The attempt of this study was assessment of the extent to which changes in global politics and consequently epochal consciousness influenced the views of the First World War and the interpretation of its consequences, causes and motives from the perspective of the French Republic. Augmented reality necessarily opened a new historical issues and new topics in the analysis of the past, which some identify as the further expansion of the historical horizon, and the others as a manipulative political audit. However, interpretation of the causes of war today, as well as a century ago, are reflecting the existence of almost identical interpretative framework that strongly influence on the definition of contemporary political practices and their ideological roots. This conclusion stems from the fact that the most important legacy of the First World War is dominance of national principles and proclamations of nation states as the key subject of global politics. Therefore, the interpretation of the war, which first in history acquired the title “world”, viewed from a national perspective opens up many topics and point to many dilemmas, but can not be perceived properly without understanding the universal context in which the war began, was driven and interpreted to date.

We believe that the vision of the French Republic remained at the same viewpoint as well as a hundred years ago with a different perception of the Serbian national history

Keywords: First World War, Great War, French Republic, causes, Sarajevo assassination consequences.

* Овај рад је примљен 20. маја 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 09. јуна 2014. године.

